

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โลกของเรามีพื้นที่ที่เป็นพื้นน้ำ และพื้นดิน โดยมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นทวีปต่างๆ 7 ทวีป คือ แอฟริกา แอนตาร์กติกา เอเชีย ยุโรป อเมริกาเหนือ ออสเตรเลีย และอเมริกาใต้ ซึ่งในแต่ละทวีป จะมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางภูมิศาสตร์ อากาศ หรือทรัพยากรของประเทศ ในทวีปนั้นๆ โดยทั่วไปแล้วประเทศในแถบตะวันตก เช่น ยุโรป และ อเมริกา จะเป็นพื้นที่ที่มี อากาศหนาว พืชพันธุ์ต้นไม้จะเป็นป่าไม้ที่มีการผลัดใบ อย่างเช่น ป่าเบญจพรรณ หรือป่าหญ้า แต่ ในประเทศฝั่งตะวันออกในภาคพื้นเอเชียนั้นมีอากาศร้อนชื้น ส่วนมากป่าไม้จะเป็นป่าดงดิบซึ่งมี ต้นไม้และพืชอื่นๆ ขึ้นปกคลุมอย่างหนาแน่น หรือลักษณะที่เป็นป่าฝนที่มีพืชพรรณขึ้นอยู่อย่าง หนาแน่น ตั้งแต่ต้นไม้ใหญ่และไม้เลื้อยไปจนถึงไม้พุ่มและไม้ดอกที่มีสีสันสวยงามสะดุดตา

สำหรับประเทศไทยมีที่ตั้งอยู่ในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นป่าดงดิบ หรือป่าดิบ หรือป่าดิบชื้น (Tropical Evergreen Forest หรือ Tropical Rain Forest) โดยจะมีมากที่สุดในพื้นที่ภาคใต้ และภาคตะวันออกในบริเวณจังหวัดระยอง จันทบุรี และ ตราด เพราะบริเวณนี้จะมีฝนตกชุกและมีความชุ่มชื้นมาก ในท้องที่ภาคอื่นป่าดงดิบมักกระจายอยู่ ตามบริเวณที่มีดินฟ้าอากาศชุ่มชื้นมากๆ เช่น ตามหุบเขา ริมแม่น้ำ ลำธาร ห้วย แหล่งน้ำ และบน ภูเขา ลักษณะของป่าดงดิบโดยทั่วไป เป็นป่ารกทึบ มองดูเขียวชอุ่มตลอดปี มีพันธุ์ไม้หลายร้อย ชนิดขึ้นเบียดเสียดกันอยู่ ทั้งขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ซึ่งล้วนแต่เป็นชนิดที่ไม่ผลัดใบ แทบทั้งสิ้น แต่ป่าดงดิบในท้องที่แถบภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือที่มีความชุ่มชื้นน้อยกว่าที่ อื่น ชนิดพันธุ์ไม้ที่ขึ้นจะแตกต่างกันไปบ้างเล็กน้อย และป่ามีลักษณะโปร่งขึ้น เรียกกันว่า ป่าดงดิบแล้ง ชนิดพันธุ์ไม้ที่เจริญเติบโตในเขตป่าดงดิบส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ไม้ที่สำคัญและมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ยาง ตะเคียน กะบาก เคี่ยม จำปาป่า หลุมพอ มะหาด มะม่วงป่า มะยมป่า ตาเสือ ฯลฯ และยังมี พันธุ์ไม้ขนาดเล็กชนิดอื่นขึ้นปะปนอยู่ ที่เรียกว่า ไม้พื้นล่าง ได้แก่ ใผ่บง ใผ่หก ระกำ กระวาน หวาย และเถาวัลย์ชนิดต่างๆ อีกมากมาย

ความอุดมสมบูรณ์ในทรัพยากรธรรมชาติของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พืชพันธุ์ ต้นไม้ต่างๆ ในป่าดงดิบที่มีอยู่อย่างหนาแน่นในพื้นที่ภูมิภาคต่างๆของไทย เกิดความหลากหลาย

ทางชีวภาพ ประชาชนชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ มีการนำเอาพืช ต้นไม้ หรือสมุนไพรมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน อันนำไปสู่การเรียนรู้การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น เกิดเป็นองค์ความรู้ จนเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน เมื่อความรู้ในการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเหล่านี้ได้สั่งสมและสืบทอดต่อกันมาเกิดความคิดประยุกต์ใช้ ดัดแปลงจนมีการผลิตเป็นสินค้าอ้อมีเอกลักษณ์เป็นสิ่งของเครื่องใช้อุปโภค บริโภค ที่เป็นของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น แชมพู สบู่ ยาสีฟัน จากภูมิปัญญาที่เรียนรู้จนมีการเอาคุณสมบัติของสารในพืช ต้นไม้ ต่างๆ ที่มีขึ้นอยู่ในพื้นที่มากมายมาเป็นส่วนผสม เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ของชาวบ้านมีคุณสมบัติตามสารองค์ประกอบของพืชที่นำมาใช้

จากภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นมาในช่วงระยะเวลาหนึ่ง จนมาถึงปัจจุบันมีความรู้เกิดขึ้นมากมาย ชาวบ้านนำเอาสารสกัดจากพืชสมุนไพรมาใช้เป็นส่วนผสมในผลิตภัณฑ์ของพวกเขาเกิดผลประโยชน์แก่ชาวบ้านในการผลิตเป็นสินค้าใช้ในครัวเรือน จนถึงนำออกจำหน่ายเป็นสินค้าซื้อขายเกิดรายได้แก่ครอบครัว นอกจากนั้นยังมีการพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน หรือระดับหมู่บ้านเช่นสินค้าประจำตำบล ที่เรียกกันว่าสินค้าโอท็อป เกิดการกระจายความคิดและความรู้ในการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นมาเป็นต้นทุนในการผลิตสินค้าใช้ หรือจำหน่ายในเชิงธุรกิจต่อมา แต่เมื่อมีความรู้เกิดขึ้นมีการคิดผลิตสินค้าใหม่เกิดขึ้น สิทธิในการคิดค้นก็ย่อมเกิดขึ้น การคุ้มครองสิทธิเหล่านี้ย่อมต้องมีกฎหมายคุ้มครองให้เพื่อไม่ให้ผู้อื่นละเมิดสิทธิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคโลกสมัยใหม่ไร้พรมแดนการส่งผ่านความรู้เป็นไปได้อย่างกว้างขวางมากขึ้น ประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างฝั่งตะวันตกสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารในประเทศกำลังพัฒนาอย่างไทยได้รวดเร็ว และลึกซึ้งมากขึ้น มีบุคคลหรือองค์กรต่างประเทศเข้ามาสำรวจพื้นที่ของไทย จนถึงการค้าเลือกทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นของประเทศไทยไปใช้โดยที่ไม่มีการขออนุญาตและจ่ายค่าตอบแทนหรือให้ส่วนแบ่งรายได้แต่อย่างใด แม้ในอดีตประเทศพัฒนาแล้วเช่นประเทศสหรัฐอเมริกาเคยกล่าวอ้างว่าไทยเป็นโจรสลัดในปัญหาการคุ้มครองโปรแกรมคอมพิวเตอร์ว่าไม่มีประสิทธิภาพ แต่ในช่วงเวลาที่ผ่านมาสหรัฐอเมริกาเองกลับขาดแคลนทรัพยากรชีวภาพ จึงมีการเข้าไปแสวงหาในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาที่มีทรัพยากรธรรมชาติมากกว่า โดยการอ้างว่าตนสามารถนำเอาทรัพยากรธรรมชาติไปใช้ประโยชน์โดยการปรับปรุงพัฒนาต่อยอด ซึ่งเมื่อประเทศพัฒนาแล้วนำเอาทรัพยากรธรรมชาติไปใช้คิดรวมเข้ากับความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นที่สะสมกันมาช้านานแต่อาจพัฒนาเป็นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ แล้วนำไปจดทะเบียนสิทธิบัตรเป็นเจ้าของ เช่นนี้แล้วชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นที่เป็นผู้เรียนรู้และใช้สอยทรัพยากรนั้นมาช้านานแล้ว อาจไม่สามารถใช้ความรู้ภูมิปัญญานั้นไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ได้อีกต่อไปถ้าที่ประเทศพัฒนาคิดแล้วจดทะเบียนสิทธิคือสิ่งประดิษฐ์ของชาวบ้านนั่นเอง

ปัญหาการละเมิดสิทธิข้างต้นในปัจจุบันประเทศไทยมีความตื่นตัวที่ประสงค์จะคุ้มครอง ภูมิปัญญาของไทยไม่ให้ถูกนำเอาไปจดทะเบียนขึ้นสิทธิเป็นของต่างชาติ เพราะประเทศไทยเป็น ประเทศที่มีความหลากหลายของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยปัญหาที่พบ ในปัจจุบันก็คือการที่ต่างชาติ นำภูมิปัญญาไทยไปใช้หาประโยชน์ได้เพราะประเทศไทยยังไม่มีระบบคุ้มครองภูมิปัญญาอย่างมี ประสิทธิภาพเพียงพอ ถึงแม้ว่าไทยจะมีกฎหมายหลายฉบับที่คุ้มครองภูมิปัญญาไทย และมี หน่วยงานหลายแห่งเข้ามามีส่วนร่วมก็ตาม แต่กฎหมายเหล่านี้ก็ยังไม่สามารถคุ้มครองภูมิ ปัญญาท้องถิ่นไทยได้อย่างครอบคลุม ยังมีประเด็นปัญหาเกิดขึ้นตลอดมาจากที่มีกล่าวถึงตามสื่อ หลายแขนง อาทิ เรื่องกวาวเครือหรือถำมีคัตตนหรือกรณีอื่นๆในอดีตที่เป็นบทเรียนได้ เช่น

- **เปล้าน้อย** พืชสมุนไพรพื้นบ้านไทย มีสรรพคุณทางยาช่วยรักษาเกี่ยวกับเลือดลม นักวิจัยชาวญี่ปุ่นนำไปคิดค้น ตังเคราะห์จนได้สารสกัดที่ใช้ช่วยรักษาโรคกระเพาะอาหาร และได้ จดสิทธิบัตรสารสกัดจากเปล้าน้อยชื่อ “เปลาโนทอล(Plaunotol)”

- **กวาวเครือ** ได้ชื่อว่าเป็นสมุนไพรอายุวัฒนะ บำรุงผิวพรรณให้เต่งตึงและนุ่มนวล บริษัทเครื่องสำอางของญี่ปุ่นปรับปรุงจนได้สารเคมีจากกวาวเครือและได้จดสิทธิบัตรสารสกัด กวาวเครือดังกล่าวด้วย

- **ข้าวหอมมะลิ** ข้าวสายพันธุ์ถิ่นกำเนิดของประเทศไทย แต่ถูกต่างประเทศนำไปจด ทะเบียนชื่อข้าวหอมมะลิ เช่น แจสแมนของสหรัฐอเมริกา หรือ จัสมาติของปากีสถาน

- **น้ำหมักป่าแข็ง** ภูมิปัญญาในการผลิตน้ำหมักจากพืช ผัก ผลไม้ นำมาใช้รักษาโรค แต่ยังมีอุปสรรคปัญหาด้านสุขอนามัยจากการตรวจสอบของหน่วยงานของรัฐ

ปัญหาในการแสวงหาประโยชน์จากความรู้ของชาวบ้านอันเป็นภูมิปัญญาเหล่านี้ จากการ ที่ชาวต่างชาตินำไปวิจัยและจดทะเบียนเป็นทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศตนเองทำให้เหล่า ประเทศที่แม้จะเป็นประเทศกำลังพัฒนา หรือด้อยพัฒนา แต่ด้วยมีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากร จีวภาพต้องการเรียกร้องให้มีการเคารพสิทธิของเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น และสิทธิหวงกันไม่ให้ ต่างชาติแสวงหาประโยชน์โดยไม่ได้รับอนุญาตหรือความยินยอมจากเจ้าของความรู้จากท้องถิ่น ของเขา เพราะถ้าประเทศพัฒนานำเอาภูมิปัญญาของไทยไปจดทะเบียนเป็นของประเทศเขาแล้ว เช่นปัญหาเปล้าน้อย กวาวเครือ หรือข้าวหอมมะลิ ปัญหาคือชาวบ้านที่คิดภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเกิด การละเมิดสิทธิตามกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาได้ และเพราะเนื่องจากกฎหมายในปัจจุบันยังไม่ คุ้มครองภูมิปัญญาไทยอย่างครอบคลุมและมีประสิทธิภาพ รวมถึงกฎหมายระหว่างประเทศที่เป็น ข้อตกลง หรือสนธิสัญญาที่เหล่าประเทศสมาชิกที่เป็นภาคีต้องยอมรับพันธกรณีในข้อตกลงและหา มาตรการทางกฎหมายมารองรับ ในกรณีที่ประเทศไทยเข้าเป็นรัฐภาคีในความตกลงว่าด้วย ทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า (TRIPS) นั้น ไทยจึงต้องออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองภูมิปัญญา

ท้องถิ่นของไทยด้วย โดยได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 และพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 แต่ความคุ้มครองในแง่ที่ชาวต่างชาตินำเอาภูมิปัญญาไทยไปใช้แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวนั้น กฎหมายไทยยังไม่มีขอบเขตคุ้มครองไปถึง นอกจากนี้ก็ยังไม่มียุทธศาสตร์หน่วยงานใดมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง

วิทยานิพนธ์เล่มนี้จึงมุ่งศึกษาหามาตรการและแนวทางแก้ไขในทางกฎหมายที่จะคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นภายในประเทศได้โดยมีบทบัญญัติกฎหมายใช้บังคับ

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาความหมายและแนวคิดในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. เพื่อศึกษามาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ศึกษาวิเคราะห์มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยให้มีประสิทธิภาพ

1.3 สมมุติฐานในการวิจัย

กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาไม่คุ้มครองสิทธิในภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยได้อย่างครอบคลุม การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยต้องมีมาตรการทางกฎหมายที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น พ.ศ....ยังไม่ผ่านการบัญญัติเป็นกฎหมายที่สมบูรณ์แต่มีเนื้อหาบทบัญญัติที่จะสามารถคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยได้อย่างบรรลุเป้าหมายดีขึ้น

1.4 ขอบเขตการศึกษา

ศึกษาประเด็นการคุ้มครองสมุนไพร ตามกฎหมายการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย และตามความตกลงระหว่างประเทศ

1.5 วิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากกฎหมาย ระเบียบข้อกำหนดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาแพทย์แผนไทย และสมุนไพรไทย โดยการศึกษาค้นคว้าจากตัวบทกฎหมาย ตำราวิชาการ คำบรรยาย บทความ รายงานการวิจัย และวิทยานิพนธ์จากห้องสมุดของสถาบันต่างๆ ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ รวมถึงการสัมภาษณ์บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับปัญหาต่างๆ เพื่อนำมาวิเคราะห์และวิจัย เพื่อหาข้อสรุปและแนวทางแก้ไขปัญหามารคภูมิปัญญา ด้วยวิธีการเขียนพรรณนาและวิเคราะห์ (Description and Analytical Method)

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบความหมายและแนวคิดในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ทำให้ทราบมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ทำให้ทราบผลการวิเคราะห์มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. เพื่อนำข้อเสนอแนะมาใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองภูมิปัญญาไทย เป็นการช่วยเหลือประโยชน์ต่อรัฐในการจัดระเบียบสังคมต่อไป